

viszonyok összegével és ezek összege megint = a teljes, örökkévaló öntudattal.

Ugy hiszem a panlogismus eléggé világosan van itt kifejezve.

Éppen most - - Mind XLIII. szám — olvasható, hogy T. H. Green összes műveinek második kötete jelent meg. Tartalma: 1. Lectures on the philosophy of Kant. 2. Lectures on Logic. 3. On the different senses of «Freedom» as applied to Will and to the Moral Progress of Man. 4. Lectures on the Principles of Political Obligation.

Budapest.

Lechner László.

Héber bölcsészeti. *Irtta Spiegler Gyula Sámuel. A szerzőnek minden joga fentartatott. Budapest 1885.*

A historicus századnak, mint korunkat nevezték, valóban sok szüksége van arra, hogy az örökké földre értett, majd két ezred éven át elhelyezkedni nem bírt s a keresztény népek küzdelmeiben a taktust megtartani nem tudó zsidó nép bölcsészete meglelje íróját. Kit ne érdekelne megtudni, hová törekszik e parányi néptöredék a művelődésben; mely eszmék mozgatják? eszméi mely forrásból fakadtak? s hogy az eredet s a törekvés közt mennyi a hűség, a character, a logikai összefüggés? Ma, a midőn a zsidókról még mindig a legellentétesb nézetek jönnek forgalomba; egyfelől az a nézet, mely a zsidóságot a legtisztább ideák szolgálatában állónak mondja, másfelől az a nézet, mely a zsidóban nem lát egyebet a lét keserves harcának legszívósabb és eszközökben nem válogatós megtestesítőjénél, mondjuk ma: érdekes volna megtudni a zsidóság életének hű s kerek vázlatában, melyik nézetnek van igazsága, vagy, mint feltehető, a szélsőségek extravagantiái közt hol lesz az a középút, a mely a helyes vélemény-formálást elősegíti.

A fent címzett műnek abban állna a legfőbb becése, ha a feladatot megközelíthetné. Mert végre is, ha a köztörvény palladiuma alatt szintén egy ezer év alatt megtudtunk élni zsidóinkkal, s ugyancsak a köztörvény palladiumát úgy véljük alakíthatónak, hogy az «ember jogai» minden felekezeti tekintet nélkül mentől tágasabb körre, mentől tisztább fényben kiterjedjenek, lehetetlen, hogy maga az együttélés, az együttműködés közös törekvéseket, közös eszméket ne szült volna köztünk keresztény magyarok s a zsidók közt.

Imé itt van hát két követelmény is, melylyel a fent címzett könyv felé fordulunk: Mi szolgálatot hozott és hoz a zsidóság az emberiségnek? Mi szolgálatot hozott és hoz nemzetünknek? A szolgálatok élén, ha nem holt, de élő népről van szó, törekvés s azt vezérlő eszme áll. Mennyi hát a zsidóságban az emberiségi, — mennyi a nemzeti, — a magyar nemzeti eszme és törekvés?

Az utóbbi kérdésre a kezünk alatt levő könyv feleletet nem ad s valljuk be rögtön, hogy ez a legnagyobb hibája. Előtte nincs vagy nagyon csekély s akkor is hibás kapcsolat létezik a zsidóság historiai factuma s a magyar közélet közt.

Ki tartaná teszem fel helyes itéletnek ezt, melyet a könyv 107. lapján olvassunk: «. . . a magyar nyelv a héberrel sok hasonlatossággal bír, mire az egy mintára képezett nevek s igék ragozása mutat, minek következtében lehetetlen egy régibb s szorosabb összeköttetésre nem gondolnunk a kettő között». Ez állítás, ha egyáltalán van valami értelme, okvetlen azt akarja, mondani, hogy a magyar meg a zsidó nyelvnek közös eredete van s hogy a létrejött eltéréseket a különböző viszonyok átalakító ereje szülte. Bizonyítja pedig Sz. ez állítást azzal a tényvel, hogy úgy a zsidó nyelv, mint a magyar nyelv neveit és igéit ragozza. A nyelvtudomány csinálás e könnyű mestersége tudnivaló, hogy régebben nálunk is kiváló kelendőségnek örvendett. Ma azonban nincs többé senki Spiegler uron kívül, ki a trilateralis zsidó nyelvet, a semi nyelveknek ez egyik ágát a miénkkel közös eredetre vihetné vissza, vagy a magyarázat e módját csak meg is kísérené. A nyelvészet összes vívmánya zárt könyv az előtt a vizsgálódó előtt, ki merőben a suffixumokból akar dönten két nyelv, — netán az e nyelveket beszélő népek rokonsága kérdésében. — Semmiel sem ér többet ama másik pontja könyvének, melyet kutatása eredményeként a következő, röpké szavakban mutat be: «A magyarok a héberekkal a kozárok birodalmában megismerkedtek, velök megbarátkoztak s tőlök a tudomány s civilisatio szentélyébe bevezettetsek . . . A héber bölcsészet a középkorban fényes tront hódított meg, olyant, melynek fényéből kisugárzott hazánk dicsősége és nemzetünk nagysága». Kell-e mondanom, hogy a zsidó bölcsészet trónusától sugárzó magyar dicsőség és magyar nagyság felől még nem értesült a történelem.

Egyet a fentebbi állítások közül nem akarunk kötségsbe vonni, melylyel egyuttal át is megyünk arra a másik szempontra, melyből Spiegler művének becsét méltatni kívánjuk, azt nevezetesen, hogy a zsidóknak csakugyan volt érdeme és pedig a bölcsészetre nézve is befolyásos érdeme közép-korban, noha általa fényes trón meghódításáról alig lehet szó.

A zsidók érdeme volt az, hogy az arabok által a syr nyelvből arabra fordított, majd Spanyolország keresztény érsekei és püspökei által latinra áttett ó-görög philosophiai iratokat, mindenek fölött Aristotelesét s Platóót ők hozták forgalomba az akkori tudományos világ központjaival. Kereskedett e könyvtekeresekkel a zsidó; vitte magával azt Toursba, Parisba, Aix-la-Chapellebe, a mi a legbecesebb vala: Aristoteles és Plató csoda foliánsait. Nincs ezen restelni való s kár, hogy Spiegler a zsidóság e közvetítő érdemét jobban ki nem emeli s kár, hogy e kereskedelmi hervadhatatlan babérok helyett olyanok után néz, melyeknek hitelessége kevés értékű. Azt akarja tudniillik a zsidók számára kierőszakolni, hogy fő részük volt az úgy nevezett arab bölcsészetben mint gondolkodóknak, mint íróknak. Mondtuk már az arab bölcsészet jelentőségét, mely legnagyobb részben fordításá és kommentálásá devalválható. — A Spiegler által is említett Fons vitae felfogásán, és az Averroes-féle lelkek

substantialis egysége tanon kívül alig találunk mást, a mit az arab bölcészetben az eredetiség megtisztelő jelzővel illethetnénk. Azonban a közművelődésre még is oly fontos munkásságot, Aristoteles és Plato kommentálását a pártatlan történelem az arabok érdemének tudja be. Ennek föntartása mellett, készséggel beismerjük, hogy az arabokkal nyelvben, észjárásban rokon zsidóknál többszörös viszhangott keltett amaz élénk szellemi mozgalom, mely a magyar nemzet európai megtelepedése, s a magyar királyság megalakulása idején Spanyolországban föllandult. E mozgalmak rajzolására s a benne részt vett zsidó rabbik működésének feltüntetése szorítkozik Spiegler foglalkozásának legjelentősebb része. S a ki nálunk, magyar nyelven kívánja tanulmányozni a zsidóság e másod sorban álló összefüggését a bölcséleti küzdelmekkel, maradhatós kompendiumot talál Spiegler könyvében.

Hátra volna még, hogy a zsidóság direkt befolyásáról szóljunk a bölcészetre, netán olyan munkásságáról, melylyel szövetnek vivő volt az emberiség művelődésének nagy küzdelmeiben. Van-e, vagy inkább volt-e a zsidóságnak ilyen szerepe? Mint említők, a középkor nem mehet ebbe a számba. Fönnmarad e szerint a vizsgálatra az új-kor, meg az ó-kor.

Az ó-korra vonatkozólag Spiegler azzal kezdi munkáját: «A héber bölcészet eredete a monotheismusban rejlik. Mi a monotheismus? A legtisztább elmélet az istenségről, az ész diadala a bölcselkedők ellenmondásai fölött, az egyistenség megismerésén alapuló bölcészeti igazság».

Ha én ellenmondásokat akarnék fürkészni Spiegler úr könyvében, a most idézett passzus hálás anyagot nyujtana számomra. Mert hogy mi a tiszta értelme annak a bölcészeti igazságnak, a mely az ész diadala s mégis fölötte áll a bölcselkedők ellenmondásainak, azt bölcészeti uton valóban bajos lenne kinyomozni. Nem e bölcészeti nyomozást követeli az idézett passzus, s mondjuk ki: Spiegler úr könyvének tendenciája, hanem a vallásos hitet. Az idézett mondatban is csak a kifejezés, a szó a bölcészeti, de a tartalom: vallás, vagy inkább theologia.

A bölcészeten elkövetett nyílt eretnokség az, a mit Sp. ekként fejez ki: «Mózes monotheismusa gyujtotta meg a bölcészet fáklyáját a pogányság lát-határán». Ez állítást a görög bölcészet története, egy Aristoteles, Plató vagy az «egy»-ért annyi dialektikával harczolt «Eletaak» vitája egyszerűen megczáfolja. Nyilván látnivaló, hogy Sp. gondolatköre annyira a mozaismusban mozog, hogy az ettől független tényeket és törekvéseket számba nem veszi. Rosszabb ennél az a körülmény, hogy magával a mozaismussal egész hagyományos modorban bánik. Spiegler úr szerint: »Mózes *elméletét* a monotheismus-ról utódai, a próféták fejtegették tovább s lelkesülten hirdették a pogánysággal szemben». A hány állítás, ugyanannyi tévedés. Mózes, e mythikus alak mit hirdetett, azt többé tisztára meg nem mondhatja senki; de hogy elméletet nem hirdetett, azt a bibliai könyvek olvasója, s az *elmélet* szó értője rögtön belátja. Hogy a próféták mennyiben voltak Mózes utódai, ahhoz tömérdek szó fér, melyeknek, a tudomány mai állása szerint, csupán eredményéről kívánok említést tenni s ez abban áll, hogy a próféták nem annyira utódai, mint inkább szerzői valának az egész úgy nevezett mózesi literaturának, a torának.

Spiegler úr ha valóban használta 102 cím alatt nagy pompával szemlére hozott kútforrásait, az általa is említett: «Ewald, Geschichte des Volkes Israel»-jéből, vagy teszem fel a kútforrásai közül mellőzött Kuenen-féle iratokból, — hogy az ó-szövetségi kritika annyi más kitűnő munkásait ne is említsem, — meggyőződhetett volna a felől, hogy a prófétákat az egyszerű «utód» címmel sokkal több illeti meg, hogy a prófétai irodalom valóban az a nagybecsű hagyatéka a zsidóságnak a profán és nem felekezeti gondolkodó előtt, melylyel a zsidóság minden időre halhatatlanná tette nevét. A mit pedig a próféták hirdettek és védtek, az nem a «pogányokkal szemben» történt, hanem történt saját makacs, engedetlen népükkel.

Mindezek azonban a bölcsészetre mellékes kérdések. Az a sokkal fontosabb feladat váraozott Spiegler urra, hogy e prófétai, — vagy általában az ó-szövetségi irodalom philosophiai jellegét tüntesse ki. Mert meg kell jegyezni, hogy e tekintetben nagyon erős kételyek forognak fenn; oly kételyek, melyek, nem csupán a zsidó irodalomtól, de általában magától a zsidó néptől (természetesen általában szólva) megtagadják a philosopháló képességet. Bölcs mondasokban, gnómákban, aphorismákban, lendületes szónoki beszédekben, mint tudjuk, a zsidó literatúrában nincs hiány. A tiszta zsidó irodalom legphilosophusabb műve a Kohalet sem egyéb egy pessimistikus öreg példabeszédszerű gyűjteményénél.

A mit philosopháló tehetségnek neveznénk, a tényeknek valamely rendszerben, egy vue d'ensembleben összeállítását a dialektika műszerével, annak nyomára is alig lehet akadni a görög világ által még nem érintett, a nemzeti nyelven író zsidóságnak. Már maga a zsidó nyelv nem olyan, hogy kedvezett volna a philosophálás felvirágzásának. — És imé e váraozásainkban minden tekintetben cserben hagy bennünket Spiegler úr, úgy hogy műve nem a jelen közművelődésbe beolvadó, imennek eszméi által ösztönzött mű, hanem egy felekezeti szűk látkörben maradt, annak korlátait áthágni nem tudó compilatió.

Ez állításunkat, valamint a zsidóság philosopháló csekély képességét tanúsítja mindaz, a mit Spiegler úr az új-kor nevében elének adni tud. No én jobb véleményben vagyok a zsidóságról, semhogy e tekintetben meg lehetnék Spiegler úr sovány kompendiumával.

Az új-kori zsidó bölcselők közt összesen Spinoza, Mendelssohn, Maimoni, Szatanov és Bendavid nevével találkozunk. Az utóbbiaknak valóban csak a nevével. Kimagaslik köztük Spinoza. Az olvasó bizonyosan nem várja, hogy Spinoza philosophiai rendszerének tárgyalását itt vegye.

A különben is hosszúan nyuló ismertetés befejezéséül tehát csak annyit tartok szükségesnek megemlíteni Sp. idevonatkozó tárgyalásából, hogy még e hálás tárgyban sem tud fel lelkesülni, hogy a kommentárokon kívül saját szemével is látná és mérlegelné Spinoza nagyságát.

Különben ezen sincs miért csodálkozni. Hiszen Spinoza nagysága ott kezdődik, a hol áthágja felekezete szűk korlátait. Spiegler úr pedig seholy bizonyítékát nem adja, hogy a felekezetiiség szintája fölé emelkedni tudna vagy akarna.

Ph.